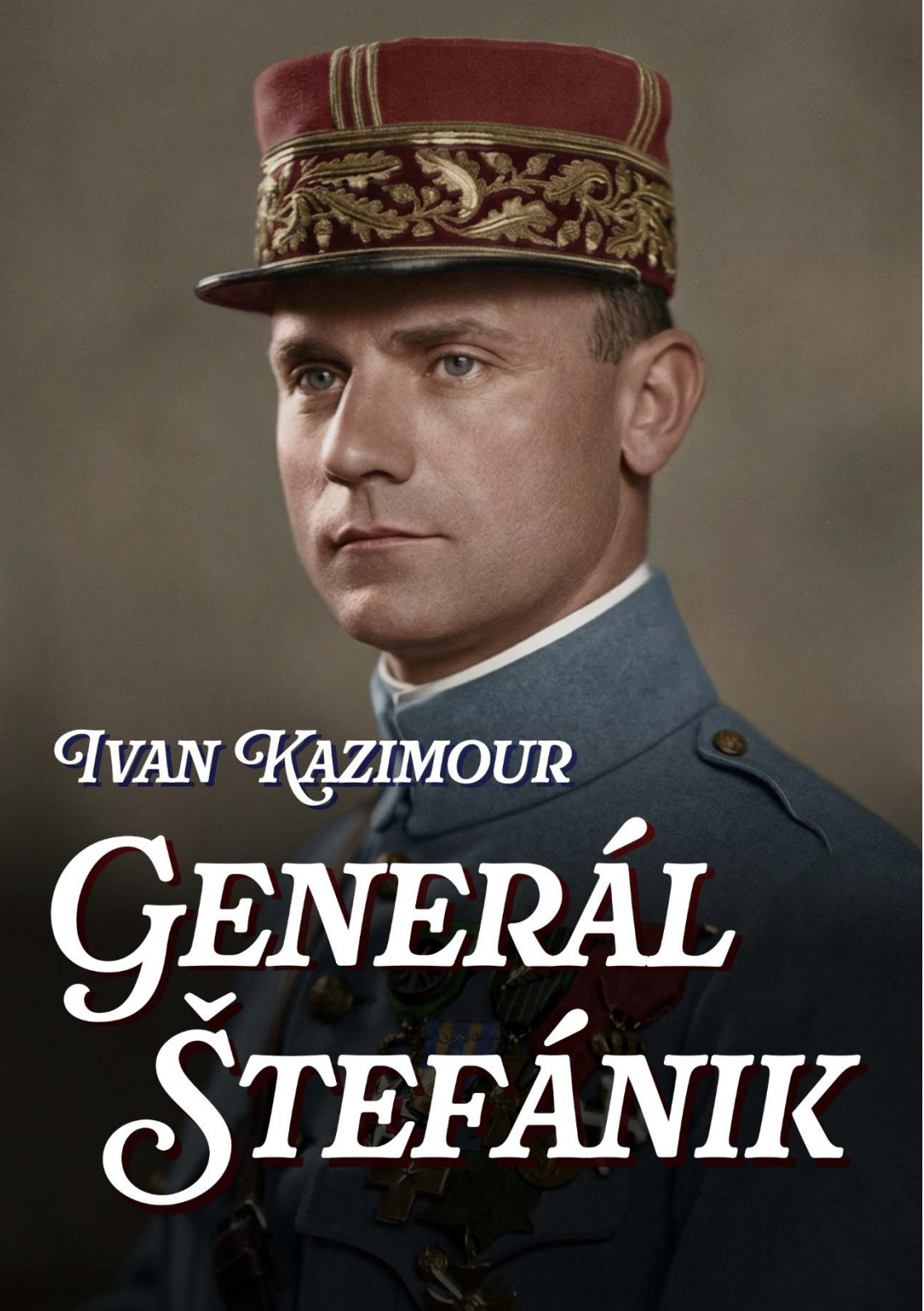

IVAN KAZIMOUR

**GENERÁL
ŠTEFÁNIK**

GENERÁL ŠTEFÁNIK

Ivan Kazimour

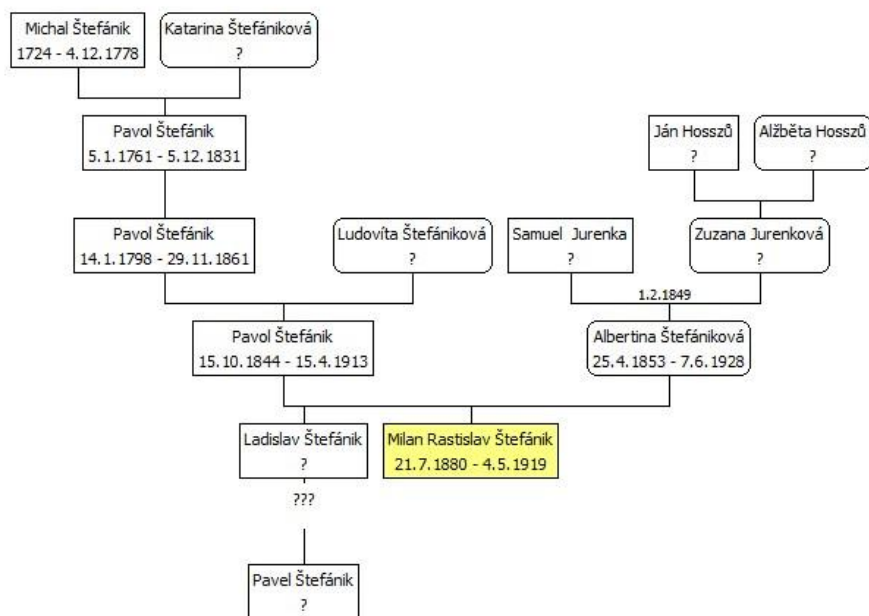
DĚTSTVÍ A STUDIA

Milan Rastislav Štefánik [š'tefáňik] se narodil 21. července 1880 v slovenské kopaničářské obci Košařískách která se nachází ve venkovské krajině na rozhraní Myjavské pahorkatiny a Malých Karpat v okrese Myjava v Trenčínském kraji na západním Slovensku. Přišel na svět jako šesté dítě v rodině evangelického faráře a velkého příznivce Martinské politiky Slovenskej národnej strany, Pavla Štefánika. (Martinská politika Slovenskej národnej strany (SNS) odkazovala na její úlohu a postoje v klíčovém období vzniku ČSR,

Pavol Štefánik

kteřá definovala požadavek sebeurčení slovenského národa, vytvořené Slovenskej národnej rady (SNR) jako jeho jediného zástupce a přihlášení se ke společné česko-slovenské státnosti.) Z dvanácti narozených dětí se devět dětí (pět chlapců a čtyři děvčata) podařilo rodičům vychovat do dospělosti. Třebaže byl synem faráře, vyrůstal ve velmi chudém prostředí a jeho život se téměř nelišil od života rolnických dětí ze sousedství. Co mu však od dětství nechybělo, byly slovenské knihy a časopisy, jimiž se Pavol Štefánik jako vzdělaný národovec snažil vychovávat svoje potomky.

Matkou Milana Rastislava Štefánika byla Albertína Štefániková, rozená Jurenková. Byla ženou v domácnosti, která celý svůj život zasvětila výchově dětí a péči o rodinu jako manželka evangelického faráře. Narodila se 25. dubna 1853 v obci Turá Lúka, dnes součást Myjavy, do měšťansko-zemanské rodiny. Její otec, Samuel Jurenka, byl notář a během revoluce 1848–1849 kapitán slovenského dobrovolnického sboru. V pouhých 17 letech se 4. července 1871 v evangelickém kostele na Myjavě provdala za evangelického faráře Pavla Štefánika a stala se z ní vážená „*paní farárka*“ v obci Košariská. Společně s manželem přivedli na svět 12 dětí, Milan Rastislav byl šestý v pořadí, z nichž se devět dožilo dospělosti. Byla známá jako nesmírně

trpělivá, laskavá a hluboce věřící žena. Byla horlivou slovenskou patriotkou, což se projevilo i tím, že svým dětem dávala slovanská jména (Igor, Svätopluk, Rastislav) a vedla je k lásce k národní kultuře a vzdělání. Po smrti manžela a tragickém skonu syna Milana žila u svých dětí, nejdříve u dcery Eleny Antonie Izákové v Bratislavě a od 17. června 1927 u syna Ladislava Dšana ve Spišské Nové Vsi. Zemřela 7. června 1928 v 9 hodin a byl jí vystrojen státní pohřeb. Pochována je v Košariskách.

Rodiče si záhy všimli mimořádné zvědavosti svého syna. Číst se naučil velmi brzy, a když nastoupil do obecné školy, výborně se učil. První tři třídy obecné školy vychodil v letech 1886 až 1889 v rodné vsi, kde ho učil Martin Kostelný, slovenský vlastenec a absolvent slovenského evangelického gymnázia v Revúci. Podle svědectví učitele byl Milan Rastislav nejlepším žákem na košarišské škole.

Otec Pavol se snažil poskytnout synovi co nejlepší vzdělání. Na území Rakouska-Uherska byly kvůli aktivní asimilaci uzavřeny tři slovenské střední školy.

Řešení přinesl XXVI. zákon o náboženských záležitostech z let 1790/1791, přijatý po bouřlivém období josefínských reforem, potvrdil a upevnil práva nekatolických vyznání (zejména evangelíků helvetského a augšpurského vyznání a pravoslavných) v Uhrách. Podle něj byla evangelická obec oprávněna zřizovat školy tam, kde to bylo potřeba. V Békéšsko-banátské župě neexistovala žádná střední škola tohoto charakteru. Mladí lidé museli hledat školy ve vzdálených městech, jako byla Šoproň, Eperjes (Prešov), Lőcse (Levoča) nebo Késmárk (Kežmarok). 19. května 1802 církevní shromáždění konané

[illegible]

6

Milan byl svými rodiči poslán do Somorji (Šamorína), aby se před gymnáziem naučil maďarsky. Středoškolské studium započal na evangelickém lyceu v Bratislavě v roce 1890, tehdejší Prešpurku, kde už studovali jeho dva bratři – Igor a Pavol. Vzhledem ke svým špatným majetkovým poměrům a vynikajícím školním výsledkům se bezplatně stravoval v kantýně lycea a získal peněžitou výpomoc od

Nadace Michala Institorise-Mošovského. V oné době bylo lyceum maďarizované a ze slovenských vlasteneckých profesorů na něm učil jen slovenský pedagog, církevní historik, evangelický farář Ján Kvačala. Z vyučujících si Štefánik oblíbil profesora matematiky Ferdinanda Hirschmanna a třídního profesora Samuela Markusovszkého.

V té době hrozili Štefánikovi maďarští spolužáci vyhozením z okna, pokud nebude vykřikovat „*At' žije Košut*“. Lajos Kossuth byl maďarský politik, právník a spisovatel, klíčový vůdce Maďarské revoluce a boje za nezávislost Uher od Rakouska. Štefánik prý odmítl.

Štefánik studoval s výborným prospěchem, ale po třech letech musel v roce 1893 odejít se svým bratrem Pavlem na evangelické lyceum do Šoproně v okrese Galanta a v letech 1894 až 1898 do Szarvase v jihovýchodním Maďarsku.

Díky aktivitě Sámuela Tessedika se Szarvaš stal kulturním centrem regionu a hrabě József Bolzai daroval střední škole značné finanční částky. Štefánika učil profesor a ředitel szarvašského evangelického gymnázia Gyula Benka. V té době byli talentovaní žáci, a Štefánik k nim patřil, zváni na nedělní obědy k řediteli a učitelům. Byl velmi pilný a jako projev uznání mu bylo od hraběnky Johanny Róth-Teleki uděleno stipendium, které podporovalo vědecké a kulturní studium nadaných maďarských studentů v zahraničí. Jeho jazykové schopnosti byly považovány za famózní. V dospělosti prý plynně hovořil osmi jazyky, což mu otevíralo cestu do světa a usnadňovalo diplomatickou kariéru.

V Szarvasi poznal i svoji první lásku, o rok starší Emílii Chovanovou. Emília byla neterť tehdejšího ředitele Karla Chovana. Pracovala na poště v maďarské obci Ambrózka, v Čongrádskej župě v Makovskom okrese, kde se s ní Štefánik seznámil. Vyznával jí lásku, ona však jeho lásku neopětovala. Štefánik na ni nikdy nezapomněl a psal jí dopisy z celého světa. Ani ona na Štefánika nezapomněla. Neprovdala se do konce života.

Emília Chovancová

Student

V Szarvasi roku 1898 odmaturoval s vyznamenáním a s ohledem na přání svého otce se přihlásil na Císařskou a královskou Českou vysokou školu technickou v Praze, kde studoval stavební inženýrství a vydržel tam čtyři semestry. V té době působil v Praze kulturní, osvětový a samovzdělávací spolek slovenských akademiků *Detvan*, založený v r. 1882 (hlavním aktivistou byl tehdejší medik Vavro Šrobár) a Štefánik zde získal i stipendium od Československé jednoty. Hned na začátku studií začal navštěvovat se svým přítelem Janem Kraiczem i spolek *Jeroným*, který byl důležitým spolkem českých evangelických studentů, který se hlásil k tradici české reformace, navazoval na odkaz Mistra Jeronýma

Pražského a byl jedním z center duchovního a kulturního života české evangelické inteligence v Praze. Byl rovněž členem podpůrného spolku Radhošť. Štefánik se stal hlasistou a stoupencem myšlenek profesora T. G. Masaryka.

V březnu 1898 se Štefánik stal tajemníkem Detvanu. O prázdninách roku 1900 nastal v jeho životě zlom. Po prudké roztržce, kdy začal zpochybňovat existenci Boha vyhnal otec mladého Štefánika z domu. Ten se uchýlil ke svému příteli Vavrovi Šrobárovi do Ružomberku. Sám později uznal, že jeho víra ve vědu byla přehnaná.

Vavro Šrobár

V r. 1900 se, pod dojmem z přednášek profesora fyziky Karla Václava Zengera, dal zapsat ke studiu astronomie a fyziky, které se tehdy vyučovaly na české filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity. Na univerzitě se setkal s výjimečnými profesory, jako byl rektor univerzity Ján Jessenius, historik Ján Rohoň a profesor Tomáš Garrigue Masaryk.

Když Štefánik oznámil změnu oboru rodičům, reakce otce byla silně odmítavá. Obával se, že v oboru, který sám považoval za velmi podivný nenajde na Slovensku uplatnění a nebude moci pomoci rodině splácet její půjčky ve slovenských bankách.

Štefánik měl celkově slabou tělesnou schránku, pozdější generál proto ani nebyl odveden do rakousko-uherské armády. Měl problémy s trávicím traktem, operovali mu žaludek, slepé střevo a pylorus, což

je zúžená část žaludku, navazující na dvanácterník. V budoucnu se rád stavěl do pozice, že díky své obrovské pracovitosti se obětuje pro svůj národ.

Později se usmířil s otcem a mezi slovenskými studenty v Praze si postupně získával autoritu. Na podzim 1901 se stal předsedou *Detvanu*. Kvůli neshodám v řadách spolku však později, byť nerad, spolu se svými přáteli Jurajem Nerádem a Zigem Zigmundíkem z *Detvanu* vystoupil.

V letním semestru roku 1902 odjel na stáž do Zürichu, kde se ho ujal odborník na studium slunečních skvrn prof. Heinrich Alfred Wolfer a kde v novém prostředí získal i nové kontakty. Zde setrval půl roku a odjel poznávat některé hvězdárny a knihovny v Miláně v Itálii, a tak doplňoval své vědomosti a sbíral materiál ke studiu o jedné třídě proměnlivých hvězd, v té době nazývaných hvězdami „*novými*“. Cestovní náklady a školné mu hradil český architekt

Heinrich Wolfer

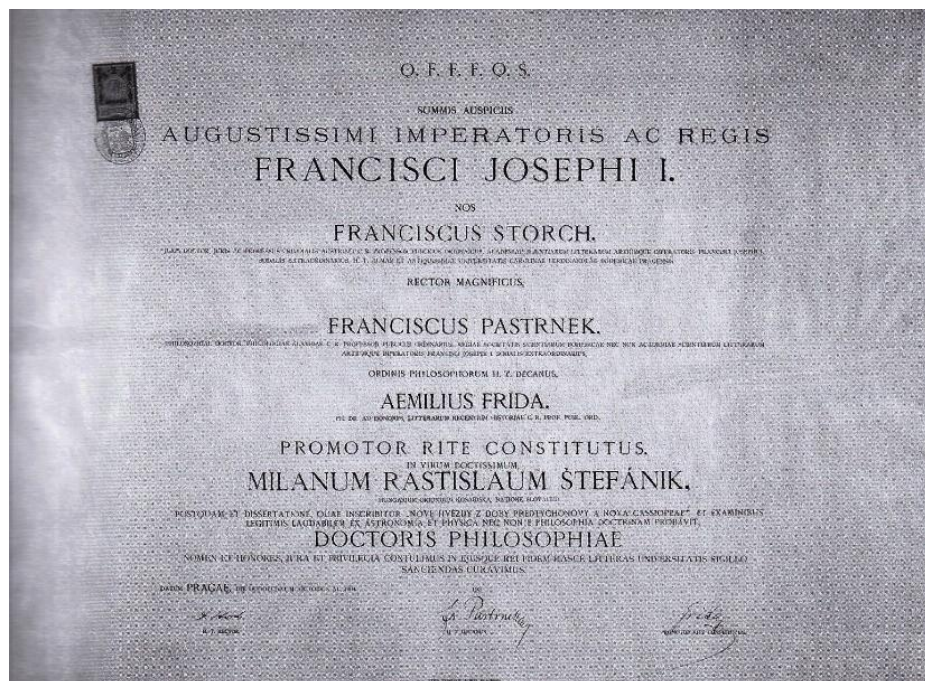
Antonín Dvořák (Spolu s Antonínem Turkem se podílel na realizacích činžovních domů v Korunní, Francouzské, Polské, Blanické, Mánesově, Kladské a Moravské ulici i na projektu školy v Perunově ulici).

Z Itálie odešel do švýcarské Ženevy, kde pracoval v knihovně, navštěvoval hvězdárnu a v dílně astronoma Émila Schaera se denně zacvičoval v broušení čoček.

Po návratu do Prahy na podzim 1902 se znovu přihlásil do Detvanu a na valné hromadě byl opět zvolen předsedou. Když roku 1903 začal Vavro Šrobár vydávat časopis *Hlas*, pomáhal mu Štefánik při redigování jeho přílohy *Umelecký hlas*, věnované literatuře a umění. Jako publicista byl činný i jinde – na přání Jana Herbena psal do realistického časopisu *Čas* pravidelné pondělní úvodníky o slovenské kultuře a politice, jejichž cílem bylo informovat českou veřejnost o Slovensku. Upozorňoval především na postupující maďarizaci a nabádal českou společnost, aby pomáhala Slovensku konkrétními činy. Jako předseda Detvanu se zúčastnil roku 1903 sjezdu *Fédération internationale des étudiants*, tedy *Mezinárodní federace studentů* známé jako *Corda Fratres* v italském Palermu. V létě potom navštívil v Luhačovicích významného slovenského lékaře, politika, novináře a národního buditele Pavola Blahu a zúčastnil se také otevření první výstavy *Grupy uhorskoslovenských maliarov*, která byla výsledkem česko-slovenské kulturní spolupráce. Ze Štefánikových aktivit stojí za zmínku i návštěvy u historika Jaroslava Golla a básníka Jaroslava Vrchlického.

Poslední rok na univerzitě plně věnoval studiu a zaměřoval se především na dynamiku atmosféry a pohyby koulí ve sluneční soustavě. Výsledkem byla disertační práce nazvaná *Nové hvězdy z doby předtychonovy a nová Cassiopea objevené v roce 1572*, kterou 12. října 1904 obhájil a zároveň složil disertační zkoušky z astronomie, z fyziky a vedlejší zkoušku z filozofie. Promoval 9. června 1904 s doktorátem z filozofie a 10. října s důkladnými znalostmi astronomie a fyziky (studium zakončil disertační prací z astronomie).

12. října se stal doktorem filozofie (dr. phil.). Jako promotor je v matrice zapsán proděkan Karlovy univerzity Emil Frída, což bylo občanské jméno Jaroslava Vrchlického.

Diplom z 12. října 1904

Promoce se zúčastnil i otec M. R. Štefánika a rodina Františka Bílého, se kterým měl Štefánik velmi blízký vztah založený na intelektuálním mentorství a přátelství během Štefánikových studií v Praze. Literární historik a profesor František Bílý byl pro Štefánika v Praze jednou z klíčových postav. Poskytoval mu nejen intelektuální zázemí, ale také otcovskou podporu. Jejich vzájemný vztah dokládá

František Bílý

dochovaná korespondence, v níž se Štefánik Bílému svěřoval se svými ambicemi, vědeckými plány i osobními problémy. Prostřednictvím Bílého se Štefánik dostával do kontaktu s českou inteligencí a vlasteneckými kruhy, což formovalo jeho pozdější politické smýšlení a úsilí o česko-slovenskou vzájemnost. K jeho tehdy šestnáctileté dceři Lydii Bílé pociťoval Štefánik značnou náklonost. V letech 1913 a 1914 mezi nimi vznikl milostný vztah a Lydie pro něj byla velkou oporou.

Již v roce 1904 trpěl Štefánik dlouhodobým a vážným onemocněním trávicího traktu, které se projevovalo značnými bolestmi žaludku, a které historické prameny nejčastěji označují jako chronickou žaludeční chorobu. Šlo o vleklé onemocnění, které se mu vracelo v období zvýšeného stresu nebo fyzického vypětí (např. během vojenského nasazení v Srbsku v roce 1915). Kvůli těmto potížím podstoupil Štefánik několik chirurgických zákroků. Ani opakované operace však jeho stav trvale nezlepšily. Podlomené zdraví ho provázelo po většinu jeho dospělého života a ovlivňovalo jeho diplomatické i vojenské aktivity. Často trpěl bolestmi a slabostí, což musel překonávat silnou vůlí.

V srpnu 1904 ho na pražské chirurgické klinice Všeobecné nemocnice operoval vynikající chirurg prof. Otakar Kukula. Důvodem byl pravděpodobně akutní zápal slepého střeva. Jeho spolupacient na něj vzpomínal: „Štefánik byl s akutním zápalem slepého

střeva operován asi třetího dne mimořádným profesorem dr. Kukulou. Kvůli bezcitlivosti byla na něm provedena lumbální anestezie, která (málem) byla proň osudnou. Stížen srdeční chorobou upadl do bezvědomí a byl dlouho na operačním sále kříšen, ač sama operace trvala jen asi 15 minut. Ještě po několik dnů měl Štefánik po těle necitlivá místa, na nichž, bodán špendlíkem, ničeho necítil“.

VĚDECKÁ KARIÉRA

Profesor fyziky a meteorologie Václav Karel Bedřich Zenger mu poradil, aby šel studovat astronomii do zahraničí a dal mu doporučující dopis pro více vědců a také pro Nicolase Camile Flammariona. Jeho mladším bratrem byl Ernest Flammarion, známý francouzský nakladatel a zakladatel *Groupe Flammarion – Pons Edition*. Cílem dalšího Štefánikova působení se tedy stala Paříž. Dorazil do ní 28. listopadu 1904.

Začátky byly velmi těžké. Neuměl pořádně francouzsky, měl nedostatek peněz. Pronajal si velmi levný byt, nekouřil, jedl pouze jednou denně. V akademii magie si koupil nějaké kouzelnické pomůcky a naučil se pár triků, se kterými později okouzloval dámy, a i si přivydělával pár franků. Jeho kamarád, lékař Vavro Šrobár mu pomohl získat půjčku v ružomberské bance.

Štefánikovým cílem bylo tehdy dostat se ke dvěma nejslavnějším astronomům v Paříži, Nicolasi Camile Flammarionovi a Pierre Jules César Janssenovi, průkopníkovi spektroskopie a astrofyziky a spoluobjeviteli helia. Tato naděje se mu však nesplnila. Janssen byl na pozorováních v zahraničí. Štefánik musel čekat až do jara.

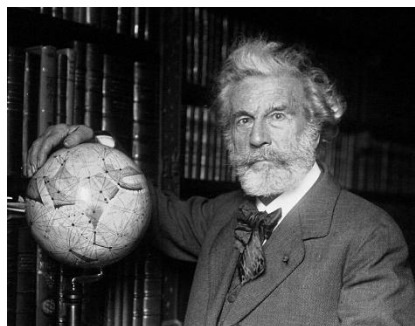
Flamarion možnost přijetí podmiňoval osvojením si jazyka a vypracováním práce, kterou by se akreditoval. Pronajal si proto pokoj v laciném hotelu v Latinské čtvrti, navštěvoval veřejné přednášky na Sorboně, knihovny a intenzivně se učil francouzštinu. Žil více než skromně. Jedl pouze jednou denně, hlad zaháněl čajem nebo mlékem,

kteřé pil ke každému jídlu. V důsledku této „životosprávy“ se u něj za několik měsíců objevilo krvácení jako příznak žaludečních vředů. V zimě, aby neutrácel peníze za dřevo, netopil a celé dny trávil na přednáškách a v knihovnách.

O jeho zoufalé situaci věděli i jeho pražští profesori, o slíbeném stipendiu se však přestalo hovořit. Masaryk se mu snažil pomoci alespoň tím, že se zavázal uveřejňovat jeho příspěvky v *Nové době*, a platit mu malý honorář 4 koruny za stranu.

Tehdy se Štefánikovými druhy stali členové skupiny českých umělců v Paříži, sochaři Bohumil Kafka a Otakar Španiel, malíři Ludvík Strimpl, Tavit František Šimon, Hugo Boettinger a další, se kterými se znal již z Prahy.

Jeho nejbližší přítel Ludvík Strimpl odjel do Prahy, kde připravoval výstavu svých obrazů. V lednu však dopisem požádal Štefánika, aby se ujal jeho přítele Hanuše Kolowrata-Krakowského (budoucího císařského komořího. Působil jako diplomat a později jako právník, který zastupoval pojišťovny a banky. V září 1939 podepsal prohlášení české šlechty o věrnosti českému národu.) na jeho „studijním“ pobytu v Paříži. Tím se zlepšila

Nicolas Camille Flammarion

Štefánikova situace, dokonce spolu cestovali, například do Monte Carla, ale především ho Hanuš seznámil s mnoha známými z vyšších kruhů a Štefánik díky němu získal několik vlivných příznivců a mecenášů, což mu ulehčilo budoucí kariéru.

Díky Flammarionovi získal Štefánik možnost pracovat v jeho soukromé observatoři v Juvisy-sur-Orge v departementu Essonne v regionu Île-de-France. Zde prováděl svá první významná pozorování a vědecké práce, které mu otevřely dveře do francouzských vědeckých kruhů. Zásadním momentem bylo, když Flammarion v dubnu 1905 představil Štefánika tehdejšímu „doyenovi“ francouzské astronomie osmdesátiletému Julesi Janssenovi, řediteli observatoře v Meudonu, který se začátkem května 1905 vrátil do Paříže. Toto setkání bylo pro Štefánikovu další kariéru naprosto klíčové, neboť pod Janssenovým vedením začal podnikat své slavné expedice.

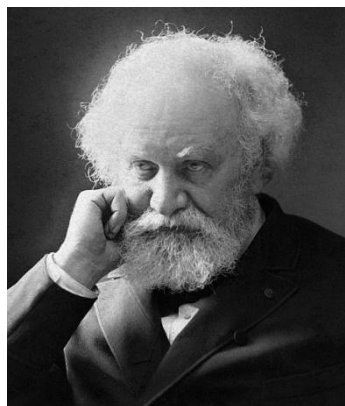
Štefánikovi se díky Camillu Flammarionovi podařilo dostat se i na Janssenovu hvězdárnu v Meudonu, 12 km jihozápadně od Paříže, která byla vybudována v roce 1876 na základech zámku Château-Neuf. Nešlo ale o stabilní práci a nezajišťovalo mu to pravidelný příjem. Jako dárek od prof. Zengera mu přivezl ampulku s rádiem z jáchymovského smolince.

Hvězdárna v Meudonu *Observatoire de Meudon* je jednou ze tří součástí Pařížské observatoře, jedné z nejstarších astronomických observatoří na světě, která se zaměřuje na výzkum v oblastech geodézie, kartografie a meteorologie. Vznikla na základě projektu na vytvoření astronomické observatoře vybavené kvalitními přístroji pro tvorbu navigačních map. Doplňovala *Akademii věd*, založenou v roce 1666, a hrála velmi důležitou roli v západní astronomii. Právě zde vzkvétaly vědy jako geodézie, kartografie a meteorologie. Je to nejstarší observatoř na světě, která je dodnes v provozu.

Po hvězdárně v Meudonu ho tehdy provázel profesorův asistent. Štefánik se úmyslně zdržel u vývěvy a podrobně si jí prohlížel. Ukázal na její nedostatky a naznačoval, jak by se dala zlepšit. O jeho návrzích se samozřejmě Janssen dozvěděl a vyzval ho, aby návrh rozpracoval. Janssen byl Štefánikem upoután a ihned rozpoznal jeho talent. Přijal ho jako asistenta observatoře.

Štefánik vytvořil vědeckou dvojici s Gastonem Millochauem, který na observatoři pracoval od roku 1897, který popsal marťanské „kanály“ nikoli jako spojitě linie, ale jako řetězce malých, tmavých, nespojitých skvrn se zubatými okraji – pozorování, která předznamenala pozdější vyvrácení mýtu o kanálech, ale v té době se jim dostalo jen omezené pozornosti.

Začali pracovat na spektrální analýze vzorků vulkanických plynů, které přinesl Janssen z italského Vesuvu. Jako předmět vlastního výzkumu si Štefánik zvolil potvrzení rotace Venuše a zjištění rozdílu rychlosti světla podle jeho vlnové délky.

Jules Janssen

Konečně měl pevný příjem a začal splácet alespoň úroky z půjček. Mohl se přestěhovat z pařížského hotelu do malého bytečku v Meudonu. Na druhou stranu mu sice Janssen poskytoval laboratoř a mohl používat některá zařízení, ale vybavení laboratoře si musel obstarávat sám a z vlastních peněz, které ovšem neměl. Znamenalo to další půjčky, rozhádání s rodinou, obviňování ze

sobeckosti, z lhostejnosti k vlastnímu národu apod. Snažil se dát do pořádku finanční závazky a vzorně splácel úvěry. Od roku 1906 podporoval své mladší bratry Ladislava a Kazimíra a přispíval na jejich studium, Ladislavovi platil celé studium na Královské právnické akademii v Bratislavě.

Po ukončení dvouletého pobytu a práce v Meudonu se ucházel o přijetí na slíbené místo na pražské katedře fyziky, ovšem marně. V důsledku jeho poměrně dlouhé nepřítomnosti se přetrhalo i mnoho jeho osobních vztahů. K Praze ho již nic nevázalo. Domů do Uherska se z osobních i finančních důvodů (nesehnal by práci) nemohl vrátit. Rozhodl se zůstat ve Francii a plnit si své sny.

Štefánik byl 7. června 1905 přijat za člena Francouzské astronomické společnosti, koncem září se zúčastnil kongresu Mezinárodní unie pro spolupráci při výzkumu Slunce v Oxfordu. V roce 1906 se stal řádným členem Belgické královské astronomické společnosti, v roce 1910 britské Královské astronomické společnosti a německé Astronomické společnosti.

Všechny astronomy té doby přitahoval Mont Blanc jako možné místo pro observatoř. Že lze vrcholu bezpečně dosáhnout bylo známo již velmi dlouho. Ženevský přírodovědec fyzik a horolezec Horace-Bénédict de Saussure vypsál v roce 1760 značnou finanční odměnu za dobytí jeho vrcholu. Začali se objevovat první odvážlivci. Zdolat velikána ve výšce 4 809 metrů nad mořem se zdálo být nemožné. Zlom nastal až v červnu 1786, kdy se k vrcholu Mont Blancu vypravily z Chamonix dvě výpravy. Špatné počasí je brzy přinutilo

k návratu, ale do údolí se nevrátil lovec kamzíků a brusič drahých kamenů Jean Jacques Balmat. Schoulil se do sněhu a na ledovci přečkal celou noc. Ráno sestoupil živ a zdrav do údolí. K Balmatovi se přidal iniciátor nové výpravy, savojský lékař Michel Gabriel Paccard a 7. srpna společně jen ve dvou vyrazili k vrcholu. S primitivním vybavením, oblečení do svetru a kabátů v kamaších s dřevěnou holí a klobouky vyrazili pokořit Mont Blanc. Vyšli ve 4 hodiny ráno a na vrcholu stanuli 8. srpna 1786 v 18 hodin 23 minut. Cestou dolů přenocovali na stejném místě jako při výstupu a 9. srpna sešli do Chamonix.

Jako host v Meudonské hvězdárně podnikal Štefánik různé výpravy. 13. června 1905 přijel do Chamonix. 17. června podnikl spolu s francouzským astronomem Gastonem Mellichaumem první ze šesti výstupů do Janssenovy observatoře na vrcholu Mont Blancu. Byla to „až“ druhá observatoř na této hoře. Tu první nechal postavit francouzský vědec, astronom, botanik, geograf, kartograf a alpinista Joseph Vallot. V létě roku 1890 Vallot zaměstnal 110 nosičů, aby nosili stavební materiál pro stavbu své observatoře na skalnatém svahu pod vrcholem Mont Blancu. Byla umístěna na *Rochers des Bosses* ve výšce 4 358 metrů, ale o osm let později byla přemístěna na vhodnější místo ve výšce 4 350 metrů. V roce 1892 také zařídil výstavbu samostatné chatky pro horolezce, kteří byli dříve ubytováni v hlavní budově observatoře.

Observatoř postavil Janssen v roce 1893 za finančního přispění bankéře Raphaëla Louise Bischoffsheima, který věnoval 140 000

franků, barona Alphonse Jamese de Rothshild finančníka, majitele vinic, sběratele umění, filantropa, majitele a chovatele dostihových koní, který přispěl 20 000 franky, významného geologa prince Rolanda Bonaparte jež dal 100 000 franků, astronoma a profesora na *Grandes écoles SupOptique* hraběte Aymar Eugene de la Baume-Pluvinel s darem 1 000 franků či konstruktéra Gustave Eiffela, který vytvořil přípravné práce v hodnotě 15 000 franků.

Výprava šla nejdříve k chatě *Grands Mulets – Velké cípy* a pokračovala na *Hřeben Arête des Bosses*, což je kritická, sněhová a velmi exponovaná závěrečná část normální výstupové trasy na Mont Blanc z francouzské strany (tzv. Gouterova cesta). Jedná se o úzký sněhový hřeben, který vede z oblasti pod bivakem Vallot přímo na vrchol. S oběma astronomy, kteří tam měli vykonávat astronomická a meteorologická pozorování, šli horští vůdci Eduard Ravanel, Antoin Claret Tournier, Henrich Carrier a 14 nosičů. Nosiči se vrátili do Chamonix a oznámili, že výprava dosáhla vrcholu 20. června v 16 hodin. Špatné počasí a mohutná vichřice jim ve vědeckém pozorování zabránilo. Ke všemu zjistili, že s sebou zapomněli vzít několik beden s jídlem. Zůstali na vrcholu uvěznění 18 dní, než mohli sestoupit do Chamonix. To byl v té době rekord. Přestože akci financovala francouzská vláda Štefánik musel uhradit ze svého 350 franků za výstroj a další náklady.

Při sestupu se na jednom z ledovců pod Gastonem Millochauem probořil sněhový most nad ledovcovou trhlinou. Od smrtelného pádu jej zachránilo lano a značná síla i obrovská duchapřítomnost Milana Štefánika, který lano držel a udržel.

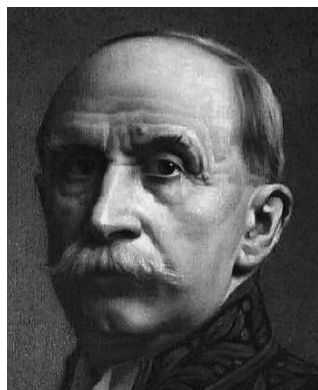
Do Chamonix se výprava vrátila ve středu 4. července 1905.

Na vrchol Mont Blancu se Štefánik vrátil ještě pětkrát. 23. července 1906 tam zkoumal telurické čáry v infračervené části slunečního spektra; 30. srpna 1906 pozoroval povrch Slunce a některých planet a prováděl meteorologická měření; 14. července a 26. srpna 1908 se tam vypravil spolu s Josephem Vallotem a hrabětem Aymarem de la Baume Pluvinelem. Naposledy se na Mont Blanc vydal 17. září 1908 aby se pokusil zachránit vědecké přístroje a vybavení z chátrající a do ledu se bořící observatoře. Krátce poté, na podzim téhož roku, musela být observatoř kvůli špatnému technickému stavu definitivně opuštěna a zrušena.

Po prvním dobytí Mont Blancu absolvoval Štefánik i další vědecké akce. 30. srpna 1905 pozoroval ve španělské expedici hrazené vládou v Alcossebře nacházející se na pobřeží Costa del Azahar ve Španělsku v provincii Castelló úplné zatmění Slunce. I zde si část nákladů musel hradit. Odměnou bylo, že členy expedice vč. Štefánika přijal španělský král Alfons III.

Koncem září 1905 se zúčastnil sjezdu *International Union for Cooperation in Solar Research* – Mezinárodní unie pro spolupráci při výzkumu Slunce v Oxfordu.

30. srpna přednesl Janssen Štefánikovu studii *Spektroskopické zkoumání zatmění Slunce v Alcosebře* na zasedání Pařížské akademie věd a publikoval ji i časopis *Comptes Rendus Hebdomadaires des Sciences de l'Academie des Sciences*. Vědecky nejúspěšnější byl pro Štefánika rok 1906, když zveřejnil sedm svých vědeckých prací. Postupně se zařadil do pařížského vědeckého života.

Henri Alexandre Deslandres

V r.1906 se stal zástupcem ředitele pro administrativu a účetnictví Janssenův rival až nepřítel Henri Alexandre Deslandres, který tam pracoval od r. 1898 Janssen dostal titul emeritního ředitele. Po Janssenově smrti se stal v r. 1907 ředitelem Deslandres, který donutil Štefánika v r. 1908 z Meudonské hvězdárny odejít.

Na konci roku 1906 dostal Štefánik pověření od *Bureau des Longitudes* vést francouzskou výpravu do Turkestánu jejíž hlavní náplní bylo zlepšení námořní navigace, standardizace měření času, geodézie a astronomická pozorování včetně studia sluneční koróny a spektroskopická měření během úplného zatmění slunce, které nastalo 14. ledna 1907.

Štefánikova výprava do Turkestánu což je oblast dnešního Uzbekistánu se uskutečnila na přelomu let 1906 a 1907 a byla jeho první samostatnou vědeckou expedicí. Výprava směřovala do města Ura-Tjube (dnešní Istaravšan v Tádžikistánu). Cesta byla logisticky i fyzicky náročná, Štefánik musel čelit drsným zimním podmínkám středoasijské stepi. Přestože samotné pozorování zatmění bylo ztíženo nepříznivým počasím a oblačností, Štefánik prokázal mimořádné organizační schopnosti. Během cesty se Štefánik zajímal také o místní kulturu, historii a archeologii, což později zúročil ve svých sbírkách a diplomatických kontaktech.

Milan Rastislav Štefánik údajně uzavřel v roce 1906 v Turkestánu pokrevní bratrství s náčelníkem Mohamedem Chánem především jako projev vzájemné úcty a díky za ochranu a pomoc během Štefánikovy vědecké expedice. Mohamed Chán, vlivný místní náčelník (kurbaši), mu poskytl nezbytný doprovod, zázemí a bezpečnost v nehostinném a tehdy politicky velmi neklidném prostředí. Štefánik si získal náčelníkovu důvěru svou odvahou a intelektem. Akt proběhl podle místních tradic – oba muži si smíchali kapku krve v číši vína, čímž se Štefánik stal pro místní kmeny nedotknutelnou osobou.

Toto bratrství Štefánikovi zaručovalo volný pohyb a ochranu v oblastech, které byly pro Evropany jinak velmi nebezpečné. Tato událost dokresluje Štefánikovu výjimečnou schopnost navazovat blízké osobní i diplomatické vztahy s lidmi z naprosto odlišných kultur, což později plně využil ve své politické a diplomatické kariéře.

Štefánik si získal důvěru a obdiv místních obyvatel nejen svými znalostmi, ale také tím, že je léčil a vystupoval s nimi jako rovný s rovným. Rituál zpečetil jejich hluboké přátelství a Mohamed Chán jej tehdy prohlásil za svého „*pokrevního bratra*“.

Tato expedice odstartovala Štefánikovu dráhu světoběžníka a uznávaného astronoma, která ho následně zavedla do Alžírsko, na Tahiti či do Jižní Ameriky.

Cestou do Turkestánu se zastavil i v Praze a na Slovensku a navštívil i Pulkovskou hvězdárnu v Petrohradu, kde se marně ucházel o zaměstnání. Cestu využil i k poznání Ruska a Střední Asie, například v Jasné Poljaně navštívil Lva Nikolajeviče Tolstého a jeho

lékaře Dušana Makovického. Poslal odtud Janssenově dceři Antoinettě pohled se slovy „*Celý věčejšek jsme trávili u Tolstého. Byl to nejzajímavější den mého života. Cítit, že je to genius. Jeho přívětivost a jednoduchost jsou výjimečné*“.

Po návratu do Paříže mu 10. dubna 1907 valné shromáždění Francouzské astronomické společnosti udělilo *Cenu Julese Janssen* – *Prix Jules-Janssen*, nejvyšší ocenění Francouzské astronomické společnosti (Société astronomique de France) pro astronomy. Cenu mu udělili za „...*mnohé práce vykonané v observatoři v Meudonu a v observatoři na Mont Blancu a publikované v Comptes rendus* (Zprávy) *Akademie věd. Pan Štefánik pozoroval zatmění slunce 30. srpna 1905 ve Španělsku, vydal se pozorovat také jeho zatmění 14. ledna 1907 v Turkestánu, což bohužel znemožnilo špatné počasí*“.

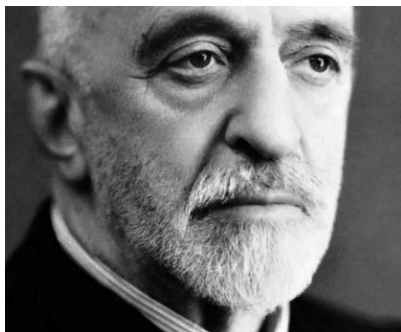
Dál se věnoval výzkumu telurických čar ve slunečním spektru. Jsou to absorpční čáry kyslíku, vodní páry nebo oxidu uhličitého ve spektru nebeských těles, které vznikají při průchodu jeho záření zemskou atmosférou. Název telurický (z latinského *tellus*, země/půda znamená vztahující se k Zemi, půdě nebo pevnému povrchu) jim dal právě Štefánik.

V červenci roku 1907 se Štefánikův zdravotní stav velmi zhoršil a byl převezen na léčení do Chamonix, lázeňského města pod Mont Blancem, kde se léčil dva měsíce. Během léčení ho zastihla zpráva, že profesor Janssen zemřel. Koncem roku se opět vrátil do Paříže.

V roce 1908 se zabýval také meteorologií, zejména horskou a dynamickou meteorologií. Byl na studijním pobytu v observatoři pro dynamickou meteorologii v Trappes u Versailles. Tu v roce 1896

založil nedaleko nádraží objevitel stratosféry a průkopník v používání bezpilotních přístrojových balónů Léon Teisserenc de Bort a později ji odkázal Národnímu Institutu Meteorologie. Štefánik tam pracoval s meteorologickými draky a balóny, zkoumal a měřil vertikální průběh teploty ve vysokohorských podmínkách. Zaměřil se na stratifikaci (rozvrstvení) troposféry.

Už v květnu 1908 usiloval o zařazení do expedice na jižní pól s lodí *Pourquoi Pas*, která pak zkoumala Bellingshausenovo a Amundsenovo moře a objevila Loubetovu zemi, Marguerite Bay, horu Mount Boland a ostrov Charcot, který leží u pobřeží

Jean-Baptiste Charcot

Antarktidy západně od Ostrova Alexandra I. Je dlouhý asi 50 km a široký 40 km. Expedici připravoval známý francouzský vědec, lékař a polární badatel Jean-Baptiste Charcot. Ten s jeho účastí předběžně souhlasil a proti nebyla ani francouzská akademie věd. Oficiální Štefánikova žádost však údajně dorazila na Charcotovu adresu pozdě, takže do výpravy zařazen nebyl. Antarktida se tak stala jediným světaďílem, na němž nikdy nestanul.

Štefánik toužil po vybudování vlastní observatoře a váhal nad jejím umístěním – buď v severní Africe nebo na jednom z ostrovů Francouzské Polynésie. Severní Afriku procestoval, ale vhodné místo nenašel. Důvodem byly hlavně časté písečné bouře.